

לעתיד התנועה הקיבוצית

ישראל החר

ב

הערכת צורה מסוימת בהתישבותנו יכולה להיעשות מכמה בחינות: א. ההצלחה הכלכלית של המתישבים; ב. הסיפוק בחייהם ועבודתם; ג. כשרה של הצורה המסוימת לגילוי כל האפי שרדיות הגנויות בתקלאות ארצנו; ד. הפתרונות לבעיות החברתיות של המתישבים ולבעיות החברה בכללה. הנתונים בצורת ההתישבות הנדונה: ה. תרומתה של הצורה הנדונה במילוי תפקידים בחיי הארץ, הנדרשים על ידי כלל התנועה.

כציונים וכסוציאליסטים אין אנו יכולים להיות אדישים בהערכתנו אף לאחת מן הבחינות הללו: לא נוכל לזלול בערך ההצלחה הכלכלית. שהיא במידה רבה אות לפירון הייצור; לא נוכל לבטל את ערך הסיפוק הנפשי בעבודה וכחיים, היוצר במידה רבה את כוח המשיכה של המפעל לגבי אנשים חדשים; לא נוכל להתעלם מהגורם החשוב ששמו גיצול האפשרויות הגלומות בחקלאותנו המתגלם בצורה הנדונה; ולבסוף לא נוכל להתנכר, בדיוננו על צורות ההתישבות, מאופי פתרונן של הבעיות החברתיות של המתישבים ובעיות החברה בכללה בתוך התא הישובי, כתא של חברת העתיד הסוציאליסטית.

צורת ההתישבות הראשונה של תנועתנו היא הקבוצה. עם הווסד דגניה בשנת 1910 נגלה לראשונה פתרון בעית השתרשותו של היהודי באדמתו על ידי עבודתו העצמית, וניתנה — על ידי חיי השיתוף בהתישבות — הממשות הראשונה לחזון הציונות הסוציאליסטית. אכן לא בבת אחת נתגבשה הצורה של הקבוצה. תשע שנים עברו בגישושים, נסיונות וסידורים שונים בחיי הקבוצה — החל ממש כורת לכל יום עבודה לחבר וחלוקת עודף ההכנסה השנתית על ההוצאה בין החברים, לפי מספרם של ימי העבודה לזכות כל חבר (בלי הבדל בין רווק לבעל משפחה ומתוך הבדל גדול באפשרות הקיום בין שני סוגים אלה), וכלה בקומונה המוחלטת, הקובעת שיוון במחיה בין כל הנפשות, שיתוף במאכל, משתה וסיפוק יתר הצרכים, והסתת עול כלכלת הילדים עד התבגרותם על כל הקבוצה במסגרת הטיפול והחינוך הכללי במוסדות הקבוצה. הקבוצה

הויכוחים על צורות ההתישבות, שמילאו את חללה של תנועתנו בתקופת העליה השלישית, פסקו זה כמה שנים, והיתה הצדקה כפולה לכך: ביסוד הויכוחים לא הונת נסיון חיים ופעולה, אלא נימוקים „שכליים“; וזכות המתישבים לבחור לעצמם צורת חיים רצויה להם לא היתה שנויה בוויכוח, ובחירה זו אינה נעשית על פי נימוקים „שכליים“, אלא לפי נטיותיו הנפשיות, חינוכו ועברו של המתישב.

במרוצת השנים בטלה ההצדקה להמשך השי תיקה: א) עוד מעט תימלאנה שלושים שנה להת ישובות הציונית הרצופה מאחרי מלחמת העולם הראשונה וארבעים שנה ליסוד דגניה, שהיתה אבן פינה ראשית בתנועת התישבות העובדים. במשך התקופה הזאת נאגר נסיון רב ביצירתנו החקלאית, הן מצד המשק ושיטות העבודה בו והן מצד הצורות החברתיות, והבירורים כיום על ערכן של צורות ההתישבות, הישגיהן, קשייהן ופגמומיהן יש להם על מה שיסמכו. ב) המשבר שנגלה בתנועה הקיבוצית לכל זרמיה (הקיר בוץ המאוחד, הקיבוץ הארצי וחבר הקבר צות), זו שהיתה עד הזמן האחרון הקולטת את מרבית העולים בהתישבות, ביטויו הבולט ביותר הוא הסתירה הגדולה בין אפשרויות תקליטה העצומות, הגלויות והחבויות, במשק הקיבוצי והמוזמנות להמוני עולים ונוער — ובין קוצר ידם של הישובים הקיבוציים לקלוט, קליטה של ממש, את מרבית אלה שבאו בשעריהם.

כדי שלא לתלות את הקולר רק בלהיטותם של העולים אחרי פרנסות עירוניות וזרותם לחקלאות — יש להבליט את העבודה, כי נקל למשק הקיבוצי להשיג כיום רבבות עולים שיעברו בו ברצון כשכירי יום (וכמובן, בשכר עבודה שאיננו למעלה מהכנסת יום עבודה ממור צע במשק) מאשר אלפים, אשר ירצו לקבל את מלוא הזכויות והחובות של החברים.

לאמתו של דבר, מתחילה עכשיו ההתישבות הציונית הרחבה והתכניתית שאליה ציינו זה שנים רבות, וכשם שמוטל על תנועת ההתישבות ומוסדותיה, לשקול, אגב חיכון תכניות המשק, את ערכו של כל ענף, ויעילותה של כל שיטת עיבוד, כך החובה לבחון גם את הגורם הגדול של צורות ההתישבות.

בים עולים מושבי העובדים על הישובים הקיבור ציים, אם כי קיומם של הראשונים איננו למעלה משש שנים (1921—1927). לפי מפקד הסוכנות היהודית בסוף 1927 היו במושבי העובדים — 2900 נפש; בישובים הקיבוציים — 2600 נפש. ג. מיצירת האיגודים הארציים ועד 1936. בפרק זמן זה גאתה התנועה הקיבוצית על כל זרמיה. הזרמים הקיבוציים הגיעו למחנות נוער גדולים בחוף-לארץ ועיצבו מהם חיל-מילואים להמשך דרכם. רוב הקבוצות הותיקות נחלצו מן הגרעונות, והתחילו לפרוע את החובות למוסדות המיישבים. בקבוצות החל מופיע לראשונה החן העצמי, שנחסך במשק ומעבודה צדדית. פריח הייצור ליוס עבודה עלה למדרגה גבוהה עם התמחותם של מנהלי הענפים וכלל החברים במשק. המשקים החלו מעוררים תשומת-לב בהתפתחותם המשקית ובסידוריהם. טענתם של שוללי הקבוצה, כאילו אין זו מסוגלת ליצור משק נרשא את עצמו, הפכה לנחלת העבר אפילו בחוגים רחוקים מתנועת הפועלים.

אם התנועה הקיבוצית שאבה את כוחותיה מתנועות הנוער והחלוץ בחוף-לארץ, הנוער העובד והעולה בארץ, הרי שאב מושב העובדים את חיל מילואיו מפועלי המושבות הבודדים ויוצא הקיבוצים. ועל כן גדל מספרם של המת-ישיבים גם יחד בשתי הצורות והגיע לפי דין ותשבון הקרן הקיימת משנת תרצ"ה כדלקמן: שנת 1936 בקיבוצים — 10.000 נפש; במושבים — 12.000 נפש. (אכן הנסיונות שנעשו בפרק זמן זה לצור צורות חדשות למשק השיתופי בכפר חטיף, מולדת ושבי-ציון מעידים, כי כבר אז נראו הניצנים של הבעיות הקשות במשק ובחברה של הקבוץ).

ד. הפרק הרביעי — משנת 1936 ועד הקמת המדינה 1948. פרק זמן זה היה הפורה ביותר בהתישבות הקיבוצית. כמשך שתיים-עשרה שנה גדל מספר הנפשות ב־400 אחוז: 10.000 נפש ב־1936; 44.000 — בשנת 1948. אמנם גם המושבים גדלו לא מעט במשך הפרק הזה במספר תושביהם, אך לא כקיבוצים. 12.000 ב־1936, 27.000 ב־1948 גידול ב־225 אחוז.

במשך הזמן הזה הגיעו רוב המשקים הקיבוציים הותיקים לעצמאות כלכלית; חלק חשוב מהם — לפרעון חובות ויצירת חן עצמי במשק. במשך הזמן התגמנו משקים שונים הגיעו לשכלולים גדולים בסידורים הטכניים והארגוניים ובהרמת יבולי האדמה ותנועת

עד העליה השלישית היתה קטנה במספר חבריה ומצומצמת בשטח אדמתה. קבלת חבר נעשתה מתוך ברירה קפדנית, כי הנכנס לקבוצה בא כברית שהקיבה הנפשית ביסודה, עם גידול המשק והאינטנסיפיקציה בדגניה הוצגה בעיית תוספת חברים. הפתרון היה חלוקת השטח ויצירת דגניה ב' ולא תוספת חברים במספר רב.

עם העליה השלישית מופיע רעיון הקבוצה הגדולה, הקולטת המונים, המאחדת חקלאות עם מלאכה ותעשייה. הרעיון, מיסודו של שלמה לביא, והגשמתו עוררו ויכוחים נסערים. המת-נגדים לרעיון הזה ראו את עצמם כאנשי הקבוצה האורגנית. מפעל הקבוצה הגדולה הצליח ונעשה בניין-אב בישובים של גרוד העבודה (גם לאחר פרישת עין-חרוד ממנו) ואחר כך בישובי הקבוץ המאוחד, קבוצי השומר הצעיר וגם במשקי חבר הקבוצות, אכן ביסוד ההתישבות הקיבוצית לכל גזוניה, טבועה החותמת. שפותחה כדגניה בשנת 1919: שירותים משותפים וטיפול משותף בילדים. בתולדות הקבוצה והתנועה הקיבוצית יש להבחין ארבעה פרקים: א. עד סיום מלחמת העולם הראשונה היו הקבוצות ברובן קבוצות לכיבוש קרקע, או לעיבוד שנת, על יסוד חוזה לשנה או שנתיים בין הקבוצה ובין בעלי הקרקע המשק. רוב חברי הקבוצות היו רווקים וגם צעירים לימים. הנדידה ממקום למקום וחילופי גברי — הופעה רגילה וקשה. המחיה — לחם, צר, השיכון — רעוע, וההלבשה — טלאי על גבי טלאי. הלך הרוח — אידיאליסטי-אינדי-בידואליסטי. הגרעון במאזנים בך-לויה תמיד. גבולת הבדל בולט מכל הקבוצות באותו זמן היתה דגניה. גרעינה הקבוצתי החזק והקבוע, במשקה הפורח וגדל, במאזניה החיוביים ובאמונתה הלהטת.

ב. מראשית העליה השלישית ועד הקמת האיגודים הקיבוציים הארציים בשנת 1928. בפרק זמן זה הוקמו המשקים הקיבוציים הראשונים, או לפחות שלדיהם: נכנו בנינים קבועים למגורים ומשק; נוצרו גרעינים קבועים בכל המשקים; נוסדו מוסדות הקבוצה לסיפוק צרכי היחיד והמשפחה; עלה פריח הייצור בהרכבה מקומות וגדל בטחון המחיה לעתיד. באופק נראתה קבוצה המספקת את צרכי המחיה לחבריה, בלי גרעונות במאזניה השנתיים. הקבוצה עומדת, בפרק זה, בויכוח עיוני ומעשי עם מושב העובדים, שחיוניותו במלחמת הקיום הולכת ומתבלטת. במספר התוש-

של השיתוף בשירותים והטיפול בילדים. הללו לא באו על צידוקם לא מבחינה כלכלית ולא מבחינה חברתית. מבחינה כלכלית נתברר, על סמך הנסיון, היוקר הרב של השיתוף בשירותים והטיפול בילדים (הקשורים יחד) לעומת השירותים והטיפול במשפחת עובדים. בנוהג שבעולם, האשה העובדת מטפלת בילדיה אגב עבודתה במשק ביתה, וחלק רב מן העבודה המייגעת את העובדת בשירותים שבישוב הקיבוצי הוא בעיני עקרת הבית על הגבול בין העבודה ובין ההנאה. מתוך כך יכולה אם הילדים במשפחת אכרים להגיע בעבודתה במשק ביתה למכסת עבודה של שתי חברות בקיבוץ בממוצע. ההישגים הטכניים-מקצועיים והסידוריים, שהם ביאו מהפכה בכל ענפי המשק החקלאי הקיבוצי והגדילו לאין ערוך את פרוץ יום העבודה ושעת העבודה של האדם העובד בהם, כמעט פסחו על ענפי השירותים. העדר כל שכלול במגמה להגדלת פרוץ העבודה, בולט לעין בטיפול בילדים, וההופעה הזאת מובנת על נקלה. מתוך כך הולך ומתמעט אחוז העבודה המכניסה במשק, ככל שמתרבים הילדים, ולולא הנער מן החוץ והאנשים הזמניים במשק הקיבוצי שברובם המכריע הם רווקים או משפחות צעירות מעטות ילדים, היה אחוז העבודה המכניסה במשק יורד עד 35. לעומת 60 — 70 אחוז עבודה מכניסה מעבודת בית-האב שזכו להם המושבים, בגלל חלקם של האשה והילדים במשק. נוסף על עבודתו של אבי הבית, בזה, בעיקר, מוסבר ההפרש הגדול במיכסות התוצרת בין המשקים הקיבוציים המושבים, וגם הקשיים הגוברים בסידור העבודה במשקים הקיבוציים עם התפתחותם וריבוי הילדים בהם. אכן אין זה הקושי היחיד. לא פחות ממנו הקשיים הפרטיים והחברתיים, הנובעים מהשירותים והטיפול המשותפים והמעמידים לא אחת את נאמנותו של התבר (ועוד יותר של החברה) לקבוצה בנסיונות קשים. "המניית" שיש למשפחה ברוכת-ילדים בהרבה בתים (חדר המשפחה, חדר האוכל הכללי, המקלחת וכו' וחדריהם של הילדים בבתי שונים לפי גיליהם) אינן יכולות לבוא במקום הבית האחד לגבי סיפוק נפשו של היחיד לאחר יום עבודתו (ויזכר נא כאן, בין היתר, מצבו של חבר הקבוצה בקבלת אורחים). הרבה יותר קשה מצבה של האשה בעיני זה. היא נאבקת קשה עם סבל ירושה של אלפי שנים שהפך כמעט

הרפת והלול. בהתאם לכך עלתה גם רמת החיים בכל הישובים הקיבוציים, והמחסור היה לתופעה זמנית של שנות ההתישבות הראשונות בקיבוצים החדשים. הולך ומתבלט בהתישבות ערכו של הנער העולה חניך הקבוצה והקיבוץ.

בפרק זמן זה נתנה התנועה הקיבוצית את מלוא חלקה וחילה לקיום התפקידים הלאומיים הגדולים: להתגוננות הפעילה במאורעות תרצ"ו — תרצ"ט, לישובי חומה ומגדל ולהתישבות בכל אזורי הארץ, לקליטת עולים ומעפילים, לחינוך נוער בחקלאות וכיבוש ולשליחות הענפה לגולה, בימי המלחמה הגדולה את מעשיה בגיוס לצבא וטיפוח הפלמ"ח, בפעולות ההצלה ועידוד שארית הפליטה, בהכשרת הניצולים לארץ ובמאבק הגדול של ההעפלה והמרי, ובחדירה לכל אזורי הארץ לפי צרכי המאבק בכל התנאים. עם תקומת מדינת ישראל נסתים פרק זמן זה ונתגלו סימני פרשת הדרכים לתנועה הקיבוצית והמשק הקיבוצי.

ג.

מה הם הגילויים התיצוניים של פרשת דרכים זו או ה"משבר" בתנועה הקיבוצית הווה אומר: הסתירה המשוערת, כאמור, בין אפשרויות הקליטה העצומות-הגלויות והחבריות — של המשק הקיבוצי ובין קוצר ידם של הישובים הקיבוציים לקלוט, קליטה של ממש, את מרבית הבאים; עזיבת חברים ותיקים במשקים מבוססים ותיסה של אי-סיפוק בקצות המחנה; התפוררותם של משקים צעירים מחמה עזיבה המונית; הפרש גדול והולך במכסות התוצרת בין המשק הקיבוצי ובין המשק הפרטי במושב לטובת האחרון, על אף כל התישגים והיתרונות של השיתוף במשק; קשיים תולכים וגדלים בסידור העבודה, בהעדר אנשים זמניים, שהם לרוב רווקים או קטני משפחות, או נער מן החוץ.

יש רואים את התקלה היחידה בקיבוץ בתלות זו שהפרט תלוי במוסדות הקיבוץ, בכל דבר גדול וקטן אם בסיפוק צרכיו המינימליים ואם בהנאותיו. וכבר תוקנה תקנה להרים מכשול זה על ידי השבון זכות וחובה במחסן ובשיכון, והגדלת הכסף הפרטי, המנתילים לו לחבר את הכגשת החופש בבחירת הנאותיו לפי רצונו. אך לא בתיקון זה בלבד, ככל שאין לזלול בו, ייעלמו גילויי המשבר.

שורש המשבר הוא, לדעתי, בנוהג המקובל

הקיבוצי. נוצר בזה חזיון מוזר שאין דוגמתו שבעלי המשק עלולים להתקנא בשכיריהם. וכבר היה מי שהזהיר, ברצינות או בהלצה, על הסכנה הצפויה מן החבורות. שרבים מן הותיקים במשק הקיבוצי ירצו לעבור ממעמד של חברים למעמד של שכירים.

לא ייפלא הדבר, שהאתמוספירה הזאת פוגעת קשה גם בחינוך הנוער (עולה וארץ-ישראלי) במשקים, ואחוז הנוער, מחניכי המשקים, הממשיך בדרך הזאת או ההולך בכלל להתישבות חקלאית, פוחת והולך. אמנם בין הגורמים המטים את הנוער העולה מדרכו ותפקידו החלר צים מצויים גם ההורים, הנוקקים לעזרתו וגם אלה שהנוער יכול להיעזר בהם. אולם גם אלה ההולכים להתישבות פועלים עליו הגורמים הנזכרים ומפוררים אותו. על פי רוב גדול חלקן של הבנות בעזיבה, מפני שאין גורלן — הצפוי להן כחברות הקבוצה בעתיד — מלבב אותן ביוחד. הדיספרופורציה בין הבנים והבנות גם היא סיבה לעזיבת רבים מן הבנים בחברות הצעירות.

מהו הקשר בין תקומת המדינה ובין המשבר בתנועה הקיבוצית שגילוייו ושרשיו נרמזו כאן? הקשר הוא משתי פנים: עד יסודה של מדינת ישראל ראה את עצמו כמעט כל אדם בתנועה הקיבוצית כעומד במערכה כבדה על ההעפלה, על ההתישבות ועל זכותנו כעם — מול כוחות אדירים, היה חדור חרדה עמוקה מתמדת לתוצאת המערכה הזאת. לעומת הענין הגדול הזה, הרי כל הלבטים, הקשיים והיסורים הפרטיים היו כאין וכאפס. ואם גברו בלבנו של אדם עניני הפרט והמשפחה, הרי היה נקוט לפני עצמו על חולשתו הנפשית ומתגבר עליה. מאז קמה המדינה, והמערכה נסתיימה בחזית הצבאית, גברה הכמיהה לנורמליזציה של החיים, ויצרי האדם הטבעיים בו מדורות, חזרו לתבוע את שלהם. ואף זו: מרבית ההתלהבות החלוצית ושאר הרוח של הדור הצעיר בארץ ישראל נבלעה, בתקופת המנדט, במפעל בנין המשק הקיבוצי, וזו גברה על פגימות החיים בקיבוץ, מה שאין כן היום ומחר, שחלק לא קטן מן ההתלהבות החלוצית עלול למצוא ביטויו ביצירת מנגנון המדינה והצבא. להפסדת ודלדולה של התנועה הקיבוצית.

ז.

מושב העובדים גילה, בדרך כלל, חיוניות רבה. במסגרתו קמו כפרים ומשקים פורחים ובתי אב מושרשים באדמת ישראל. אכן עם ראייתנו

ליצר ביאולוגי, מימי היות אדם על הארץ אנו מוצאים את האשה מגדלת את ילדיה וצופה הליכות ביתה, והנה בעקרה האשה ממעגל חייה על ידי הטיפול המשותף, ההשלימה לזאת? יש אמהות המרבות לרטון על המטפלות ומנהגיהן כלפי ילדיהן, אכן גם אלה מהן, שכוח שיפוטן בריא יותר (ואין ספק כי אין בכל העולם מוסד טיפול בילדי העובדים שיעלה בטיבו, מבחינת בריאות הילדים והתפתחותם הגופנית, על הממוצע במוסדות הטיפול שלנו) גם הן חשות את אי הסיפוק בעמקי נפשן.

שטרה-ההתחייבות כלפי האשה שחתמה עליו התנועה הקיבוצית מראשיתה, שבו הובטחה לה יציאתה מהמעגל הצר של משק-הבית אל מרחבי המשק החקלאי והפעילות כחברה, אף הוא לא נפרע. אין שום משק אכזרי עובדים בעולם, שבו האשה, בתוקף הנאים אוביקטיביים, מנותקת מהחקלאות לכל ענפיה, כחברה הותיקה במשק הקיבוצי שלנו דוקא. גורלה של האשה במשק הקיבוצי, מבחינת העבודה, אינו משיבוע את רצונה מכל וכל, רק מעטות הן החברות העובדות בחקלאות או בעניני תנועה וחברה, רק חלק לא גדול מהחברות מוצא את סיפוקו בטיפול בילדים. אך חלק מעובדות בתי הילדים ורוב העובדות במטבח ויתר השירותים נועד לעבוד כל הימים אשר כוחן אתן ללא סיפוק והנאה כלל (יש משקים שנוקקו לפועלות שכירות במטבח, מחוסר חברות לעבוד בו) ומתוך געגועים עצומים על פינתה, כאם הבית עם ילדיה, ואם בשנותיו הראשונות של המשק עוד נאבקות בו כמה מן החברות על זכותן לעבוד בחקלאות, הרי במשך הזמן באה ההשלמה לתנאים, ואחרית הניתוק מן האדמה גם מבחינה נפשית. חוסר סיפוק ותוכן מחייה גורמים שתשאף, לעתים קרובות, לצאת מן המשק הקיבוצי, וקרוב לשער, שרבות מאד הן העזיבות אשר יד האשה באמצע. כל הקשיים הנובעים מביטול בית המשפחה מתבלטים ביתר חריפות לעיני העולים החדשים, המלאים כמיהה עצומה, לאחר כל מה שעבר עליהם במחנות — מחנות השמדה, מחנות פליטים ומחנות במדינת ישראל — לפינה פרטית למשפחה על ילדיה. הכמיהה העמוקה הזאת היא המונית, מדעת ושלא מדעת, את קליטתם של הרבה עולים וחלוצים טובים במשק הקיבוצי. אכן מתוך כך הגענו להצעת החבורות ליד המשקים הקיבוציים, שבהן יוכלו העולים לחיות איש בנחו משפחתו ולהיות מתפרנסים מעבודתם במשק

שונות. אכן אחרי שעברו על הישובים האלה תכלי הלידה של צורת חיים חדשה (נוסף על לבטי היצירה והגידול הרגילים בכל משק), גברה הנחירה אל צורה זו בתוגי חיילים משוחררים ועולים חדשים שפניהם לחקלאות, ואז גברה ההתענינות בה בקרב אנשי ציבורנו. אולם גם עכ" שיו לא הבקיעה לה הצורה הזאת דרך לרחבי הציבור, ולנוער שפניו להתישבות. הסיבה היא בזה שהמושב השיתופי נבדל ממסכת החיים בקבוצה לא רק בסיוג השירותים והטיפול בילדים למשפחה, אלא גם בקביעת חשבונות ימי העבודה לכל פרט כיסוד לזכות הנאתו מרווחי המשק. בזה סטה המושב השיתופי סטיה גדולה מהיסוד השיתופי הקיים והנכסף, בתנועה הקיבוצית, ועבר במידה מסויימת לפסים של קואופרציה, אשר עם כל חשיבותה, לא הפכה מעולם לחזון קוסם ללב וליעוד מלהיב נפש בתוכנו. אך לאמיתו של דבר, אין כל תלות וגם אין כל שייכות הכרחית בין שני החידושים השונים שהכניס המושב השיתופי במסכת חייו לעומת מסכת חייה של הקבוצה: ייחוד השירותים והטיפול למשפחה וקביעת מכסת ההנאה של היחיד לפי חשבון מאמציו בעבודה.

אפשר יש בעקרון הקואופרטיבי — „ההנאה לפי המאמץ“ — יתרון מה על היסוד השיתופי הטהור, מבחינת פרוץ הייצור (אם כי, בדרך כלל, אין מקום להתאונן על מיעוט פרוץ העבודה במשק הקיבוצי לגבי ימי העבודה המכניסה כשהם לעצמם), אך אין הישכר הזה שווה, לגבי הנוער ואנשי החזון, בהפסד המאזר ומשאת הגפוש שביסוד השיתוף, ומה גם שפרט לקשיים הטבעיים, כאמור, בביטול בית המשפחה, עובדה שאינה יסוד עקרי לקבוצה, נתגלתה הקומונה בארץ ישראל בכל הדר תפארתה.

הסתופפות המושב השיתופי בתוך ארגון המושבים (שמנהיגיו, בדרך כלל, שוללים את השיתוף) הבליטה ביתר תוקף את ההבדל לא רק בעקרון מסויים, כי אם גם באתמוספירה בינו ובין התנועה הקיבוצית.

ה.

בתקופה הקרובה יעלה בודאי ערכו של מושב העובדים, משום העליה ההמונית של משפחות, שאחוז מסוים מהן ילך, בכל זאת, להתישבות; ומשום מציאות הכפרים הנטושים, אשר צורת בניניהם וסידוריהם מתאימים יותר למושב העובד דים מלצורות שיתופיות יותר, אך כבעבר כן

את מה שיש בתוכו, אין מן הדין להתעלם ממה שאין בו. מושב העובדים לא נעשה, עד הזמן האחרון, דרך להמונים. מפני התכונות הנדרשות להצלחתו של האדם ההולך בדרך הזאת: בריאות הגוף של שני אבות המשפחה; פוננות להשתעבד לאדמה ללא שיוור — ביום ובערב, בחול, בשבת וחג; בקיאות בכל ענפי העבודה החקלאית; כושר ניהול וחישוב משקי על כל צעד ושעל. ועוד: מושב העובדים לא הפך משאת נפש לנוער לפי שהמניע העיקרי בחוכו הוא יצר הקנין של הפרט ויטודו — בעלות פרטית על המשק.

אמנם יכול הוא מושב העובדים להשתלב יפה בתוך משטר סוציאליסטי, בגלל העקרונות של קרקע לאומית, עבודה עצמית, עזרה הדדית והכרה בבעלות עליונה של חברת העובדים. אך עם כל אלה לא יוכל להיות המסד לחברה סוציאליסטית, מפני ניגודי אינטרסים הנוצרים בתוכו בין חברי המושב ובין תושביו — בעלי מלאכה, פקידים או פועלים — וגם מפני שבמסד גרתו לא תוכל לקום תעשייה שיתופית, שאין בה בעלים ועובדים.

אין למושב, מלבד זאת, סגולת הכיבוש: להאחז בכל חבל ובכל אזור מאזורי הארץ, בהר, בנגב, ובעמק הירדן. אמנם בשנה האחרונה הגדיל המושב את מספר ישוביו עם הקמת הכפרים הנטושים. אין ערוך לפעולה הזאת, אך אין היא משנה מיסוד הדברים, לחיוב ולשלילה. טיפוס הפועל והפועלת במושבה, שעוצב בחצי יובל השנים בין מלחמה למלחמה, על כושר הסבל, החריצות וכושר ההסתגלות לכל התנאים, על פרוץ העבודה והכמיהה הגדולה לעבודה עצמית בנוה משפחה — לא יקום עוד, כנראה, לעולם כמו שהיה. וזה היה הנושא, המוכשר ביותר, להקמת מושב העובדים, לולא צורת המשק הקיבוצית שקלטה רוב מכריע של העולים שפנו לחקלאות, לא היה מספר החקלאים בישראל מגיע אף לחצי מספרו כיום, כפי שמגלים לנו המספרים של שנות 1936 ו-1948.

בצדי דרכים הוקמו משנת 1933 ומעלה ישובים, אשר צורתם עוד לא כונתה או בשם „תמושב השיתופי“ אשר אפשר להגדירה בסיסמה: „היה איש קבוצה בצאתך וחבר מושב באהלך“. הצורה הזאת, שהיו בה היתרונות המשקיים של הקבוצה, בלי כמה מן התקלות הנובעות מהשיתוף בטיפול ושירותים, לא זכתה לתשומת לב רבה בציבורנו מתחילתה. נראה היה הדבר כנסיון לא־נדרש לאחד עקרונות של שתי שיטות חיים

בהתמדה בריבוי מספר הישובים הקיבוציים משנה לשנה). המוצא היחיד יהיה בעבודה השכיחה, אשר תרבה במשקיני ואשר תסלף, בסופו של דבר, את כל חזון הקומונה; (ב) נהיה עדים (קצרי יד למנוע) לחזיון עויבת ותיקים במשקים מבוססים, התפוררות משקים צעירים ואי סיפוק הנשארים; (ג) נוסף לעמד מחוסרי-אונים לפני התנגדותה הנפשית של האשה לצורת החיים הקיבוציים, הנובעת מנתיקותה מהמשק החקלאי ומהליכות ביתה גם יחד; ד. נראה איך מתנפצים כוחות נפשיים גדולים שטופחו במאמצים רבים אל הקליפה הנוקשה.

לא כן יהיה אם נקבל כיסוד תכנה של התנועה הקיבוצית את הגדרתו המוצלחת של אחד מבוניה הנאמנים: „הייצור המשותף והזכות השווה על הנאה מפירות הייצור”. כל יתר המנהגים המקובלים מן הדין שיהיו נתונים לבדיקה ולבירור מבחינת תועלתם למשק, לפרט ולחברה, או נוכל להגיע לשהרור התוך השיתופי — חזון עולם לאנושות ויעוד גאולה לעמנו — מן הלבוש הצר, ההולם לשעתו, שנתפר לו לפני שלוש שנים שנה. כושר ההסתגלות לתנאים החדשים הוא סס־חיים לתנועה הקיבוצית בשעה זו דוקא כשנפתחים לפני התישבותינו אפקים שלא חלמנו עליהם.

גם בעתיד, לא תהיה הצורה הזאת מוכשרת לחדור לכל אזורי הארץ ולהמונים רבים בעם. המושב השיתופי, גם הוא, ימצא לו חיל מילואים בחלק מן העולים, ביחוד בקרב חיילים משוחררים, ובלי ספק ירבה וגם יפרוץ. אך גם הוא, בצורתו הקואופרטיבית (והוא עודנו מתנווד בין הקומונה והקואופרציה) לא ימשוך אנשי חזון ונוער חלוצי, אשר בלעדיהם לא יפוך בנינו הסוציאליסטי במדינת ישראל.

סגולות אלה נשארו עד היום נחלת התנועה הקיבוצית לזרמיה, ומדאיב איפוא שבעתיים המשבר הסטרוקטוראלי שהגיעה אליו התנועה, וכאז מקום להציג את השאלה: מהו תכנה היסודי של התנועה הזאת? אם נעמד בעקשנות על ההגדרה של „ייצור וצריכה במשותף בכל ענפי החיים”, הרי מקדשים אנו לבוש נושן מימי הילדות, שפקעו תפריו בתקופת ההתבגרות, והופכים קליפה לתוך, אם כן נעשה, תהיינה התוצאות ברורות: א. הורדה מתמדת של אחוזי ימי העבודה המכניסה במשק עם התפתחותו והמשכת התלות של כל המשקים הקיבוציים באנשים זמניים ונוער, כדי למלא את החסר בחלק העבודה המכניסה, ומה יהיה אם אלה לא יספיקו? (והם לא יספיקו בעתיד, כי ריבויים של חברות הנוער, או הגרעינים החדשים, משנה לשנה לא יוכל להיות